

Sumowski, Marcin

Narodziny i rozwój kultu maryjnego Sierpcu w II poł. XV i na początku XVI wieku

---

Notatki Płockie 54/4(221), 3-7

2009

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

NARODZINY I ROZWÓJ KULTU MARYJNEGO W SIERPCU W II POŁ. XV I NA POCZĄTKU XVI WIEKU

Abstrakt

Artykuł dotyczy początków kultu maryjnego w Sierpcu, które sięgają końca XV wieku. Podjęto w nim próbę zwrócenia uwagi na ten temat, jako interesujące zagadnienie badawcze. Wychodząc od przeglądu szczupłej, jak dotychczas, literatury oraz prezentując podstawowe źródło, jakim są *Łaski cudowne przy kościele sierpskim* ks. Łukasza Paprockiego, starano się przedstawić rozwój sierpeckiego kultu i jego oddziaływanie w początkach funkcjonowania.

Słowa kluczowe: Sierpc, kult maryjny, Łukasz Paprocki

Narodziny sierpeckiego kultu maryjnego wygenerowały silny, istniejący i sprawnie działający do dziś, ośrodek dewocyjny na mapie północnego Mazowsza. Jego zasięg i oddziaływanie potwierdza się w kultywowanej od wieków tradycji pielgrzymkowej. Samo miasto niewątpliwie, między innymi temu zawdzięcza swój szybki rozwój w wiekach XVI i XVII. Dlatego początki zjawiska stanowią interesujące zagadnienie badawcze. Jednakże na tym polu zaznacza się ubogość literatury specjalistycznej, dotyczącej kultu bezpośrednio. Lwią część publikacji traktujących o jego początkach i dalszym rozwoju zajmują bowiem wydawnictwa popularne. Główne i w zasadzie dotychczas jedyne naukowe opracowanie stanowi praca zbiorowa pod red. Mariana Chudzyńskiego pt. „Dzieje Sierpca i ziemi sierpeckiej”¹. Jednak jak wskazuje sam tytuł, dotyczy ona całości dziejów miasta, ze zrozumiałych więc względów musi traktować o kulcie maryjnym w ograniczonym zakresie. Istotny jest również artykuł Stanisława Szymańskiego, stanowiący wnikliwą analizę głównego źródła dotyczącego omawianego zagadnienia². Skupia się on jednakże na okresie bezpośrednio przez owo źródło oświetlanym, czyli na I poł. wieku XVII, kiedy to kult maryjny w Sierpcu był już znacznie rozwinięty. Najlepszym istniejącym opracowaniem jest praca magisterska ks. Romualda Jaworskiego o tytule „Kościół Matki Bożej i kolegium mansjonarzy w Sierpcu w latach 1483–1625”. Podjęto niedawno prace nad wydaniem tego opracowania, nie zostały jednakże sfinalizowane. W niniejszym opracowaniu korzystano z wersji elektronicznej, udostępnionej przez wydawcę, co niestety bardzo utrudniło odwołanie się do tego dzieła w postaci przypisów³. Jaworski skupia się wprawdzie na funkcjonowaniu kościoła Najświętszej Maryi Panny i działalności istniejącego przy nim kolegium mansjonarzy, i to w szerszej perspektywie czasowej, bo aż do 1625 roku, ale narodziny i rozwój kultu w pierwszych dziesięcioleciach jego istnienia również zajmują w jego pracy istotne miejsce.

Głównym, a właściwie jedynym źródłem niedokumentowym, dotyczącym sierpeckiego kultu są „Łaski cudowne przy kościele sierpskim” ks. Łukasza Paprockiego, powstałe w połowie wieku XVII⁴. W znacznej mierze dzieło stanowi spis cudów, jakie za pośrednictwem Maryi miały wydarzyć się wokół sierpeckiego kościoła. Właśnie chęć stworzenia owej „listy łask” była motywem przewodnim jego powstania. Autor wspomina, że pomysł dokonania takiego przeglądu nie wyszedł od niego. Inicjatorem miał być jego krewny, niegdyś jeden z sierpeckich mansjonarzy Andrzej Wiadrowski, któremu śmierć przeszkodziła w sfinalizowaniu zamierzeń. Paprocki przedstawia siebie jako kontynuatora projektu wuja⁵. Sam autor „Łask cudownych...” nie jest dla nas postacią anonimową. Urodził się ok. roku 1607, jako wnuk brata Bartosza Paprockiego, autora „Herbów rycerstwa polskiego”(1584). Jeden z jego braci, Jan przez kilkanaście lat sprawował godność sierpeckiego proboszcza (1620–1638). Łukasz uczył się w jezuickim kolegium w Pułtusku, odbył kurs pedagogiczny w Płocku, po czym wyjechał na studium teologii do Wilna. Święcenia kapłańskie przyjął w roku 1634. Podczas pobytu w wileńskim kolegium, w roku 1640 zachorował ciężko na gruźlicę, co miało duże znaczenie dla jego postawy jako autora dzieła o cudach, gdyż własne wyzdrowienie przypisywał on wstawiennictwu Maryi, czemu kilkakrotnie dał w swoim dziele wyraz⁶. Pod koniec życia, w latach 1653–1656 pełnił funkcję rektora kolegium. Zmarł w roku 1657. Miał zamiar uzupełnić i opublikować wspomniane już dzieło Bartosza Paprockiego, ale nie zdołał tego dokonać, a rękopis zaginął⁷. Jak już się rzekło, „Łaski cudowne...” Paprockiego mają charakter rejestru niezwykle wyjątkowych wydarzeń, będących wynikiem maryjnego kultu. To, oraz zawarta w tekście wykładnia kaznodziejska, czynią z dzieła coś w rodzaju moralitetu chrześcijańskiego, co nie umniejsza jednak jego wartości poznawczej. Paprocki, przy całej swej głębokiej wierze w uzdrowienia, zdaje sobie bowiem

sprawę, że przedstawienie stanu faktycznego nastęrcza wielu trudności. Niektóre z rzekomo cudownych wydarzeń mogły bowiem zostać zmyślane, lub niewłaściwie odczytane, albo też zapomniane o czym nie waha się wspomnieć⁸. Stara się więc informować jedynie o takich zdarzeniach, które wydają mu się pewne. Wielokrotnie powołuje się też na źródła z jakich korzystał, co ma podnosić wiarygodność jego przekazu. Są to, jak wynika z jego wypowiedzi, spisy przeprowadzane w kościele NMP⁹. Potwierdza się to w protokole wizytacyjnym z 1609 roku, który wspomina o tablicy, na której miały zostać spisane objawienia, a także mające mieć miejsce cuda¹⁰. Znacznie późniejszy protokół wizytacyjny z 1776 r., wspomina o dziele Paprockiego, ale milczy w sprawie owej tablicy czy spisach¹¹, co pozwala przypuszczać, że zaginęły one do tego czasu, choć mógł je też zniszczyć pożar z 1794 roku. Pozostaje pytanie od kiedy były prowadzone. Analiza dzieła Paprockiego wskazuje dopiero na początki wieku XVII, gdyż zdarzenia, o których autor pisze miały rozgrywać się głównie w pierwszej jego połowie. Oczywiście można przyjąć, że korzystał on przede wszystkim z relacji ustnych, ale przeczyłoby to jego własnym zapewnieniom o źródłach informacji. Ewentualnie istniejące spisy wcześniejsze mogły zaginąć do czasów Paprockiego, bądź po prostu je pominął. O samej tablicy autor nie wspomina. Można więc wnioskować że, bądź dotyczyła ona głównie początków wieku XVII, albo z kolei nie było jej już podczas spisywania dzieła. "Łaski cudowne..." stanowią cenne źródło również dla badań nad życiem codziennym, dotyczących jednakże przede wszystkim wieku XVII¹². W swojej pracy korzystałem z najnowszej edycji tekstu, opatrzonej istotnymi dodatkami, dokonanej w 2004 roku pod redakcją Zdzisława Dumowskiego. Do dodatków tych odwołuję się w przypisach niezależnie od właściwego tekstu źródła.

Praca niniejsza nie rości sobie pretensji do bycia autorytatywną w sprawach początków sierpeckiego kultu. Jej celem jest sygnalizacja zagadnienia badawczego i przedstawienie zarysu narodzin kultu i jego rozwoju w pierwszych dziesięcioleciach istnienia, opartego jednakże nie na prostej kompilacji istniejącej literatury, ale na próbie analizy dostępnych źródeł.

Sierpc¹³ jest położony na północnym Mazowszu, nad rzeką Sierpienicą niedaleko jej ujścia do Skrwy, dzielącej dawną Ziemię Płocką od Dobrzyńskiej. Należy do najstarszych grodów na tych obszarach. Po raz pierwszy pojawia się w tzw. falsyfikacie mogileńskim z 1065 r. w którym Bolesław Śmiały miał nadać dziesięcinę z książeńskich dochodów z rozwijającego się grodu klasztorowi benedyktynów w Mogilnie. W latach 40. XIV w. utworzono nowy okręg administracyjno-sądowy zwany kasztelanią sierpską, której ośrodkiem był wybudowany zapewne za Kazimierza Wielkiego zamek. W roku 1322

miasto otrzymało prawo średzkie, a w 1356 magdeburskie. Sierpc w tych czasach podlegał wraz z płockim Mazowszem królowi, a po jego śmierci powrócił pod panowanie książąt płockich by wraz z całym Księstwem Płockim zostać w 1495 r. wcielonym do Korony¹⁴.

Analiza zjawiska kultowego, takiego jak wiara w objawienia sierpeckie, niesie częstokroć pewne zagrożenia, wynikające z postawy religijnej badacza. Mianowicie uznanie ponadnaturalnych zjawisk za prawdziwe, bądź stanowcze ich odrzucenie, może rzutować na kształt dokonywanej przez niego oceny zjawiska. Dlatego, niezależnie od własnych odczuć, należałoby porzucić podświadomą pokusę zabrania głosu w sprawie prawdziwości objawienia, a skupić uwagę na bezsprzecznie poświadczonym źródłowo fakcie wiary pewnej zbiorowości ludzkiej.

Paprocki, pisząc o narodzinach kultu, przytacza funkcjonującą zapewne w jego czasach od lat legendę. W 1483 roku mianowicie, podczas panującej na Mazowszu zarazy, Maryja miała ukazać się sierpeckiemu klerykowi o imieniu Andrzej. Miał on otrzymać od niej polecenie wybudowania kościoła ku jej czci, jako warunek ustania trawiącego miasto „morowego powietrza”. Władze Sierpca nie były jednak skore do dania wiary relacji kleryka. Możliwe również, że oczekiwały na potwierdzenie objawienia przez władze duchowne, o czym Paprocki pośrednio wspomina¹⁵. Potwierdzenie takie miało jednak przyjść ostatecznie ze strony sił nadprzyrodzonych. Autor podaje, że w roku 1484 zjawiła się w Sierpcu kobieta ze wsi Brzozie, twierdząc że Maryja przywróciła jej życie w celu ponaglenia do budowy kościoła. Wydarzenie to miało stanowić dowód na prawdziwość objawienia i jednocześnie być pierwszym przypadkiem cudownego uzdrowienia¹⁶. Podane przez Paprockiego daty narodzin kultu znajdują potwierdzenie w źródłach dokumentowych z tamtego okresu. Najstarszą wzmianką dotyczącą interesującego nas zagadnienia jest notatka w aktach kapituły płockiej z 3 lutego 1484 roku, mówiąca o wystąpieniu dwóch kanoników: Dersława z Karnic doktora obojga praw i scholastyka płockiego, z Rafałem opatem czerwińskim celem zbadania zdarzeń mających miejsce w Sierpcu¹⁷. W tym samym roku kapituła uchwaliła erygowanie tam kościoła i utworzenie kolegium sześciu mansjonarzy¹⁸. W roku 1488, nadając mansjonarzom tereny na gruntach parafialnych kościoła św. Wita, sierpecki pleban, Jan z Parzniewa potwierdził rozwój młodego jeszcze kultu, wspominając o darach składanych przez pielgrzymów¹⁹ o których będzie jeszcze mowa.

Bezpośrednio z zagadnieniem początków maryjnego kultu w Sierpcu wiąże się budowa kościoła Wniebowzięcia NMP oraz kreowanie kolegium mansjonarzy, będące właściwym tematem pracy ks. Jaworskiego. Według Paprockiego, sprawa budowy

kościół pojawia się już u zarania kultu, a nawet staje się motywem przewodnim samego objawienia. Autor wspomina także o załatwianiu dla nowo zbudowanej kaplicy odpustów w Rzymie przez Mikołaja Lekowskiego, którego mylnie uważa za sierpeckiego proboszcza kościoła św. Wita (w rzeczywistości był on bowiem proboszczem w Lekowie). Powołuje się na zapiski Kościoła NMP, co pozwala wysnuć wniosek, iż już w roku 1484, powstała kaplica kultu NMP. Dementuje też opinię, wg której sierpecki kościół NMP miał być założony przez księcia Witolda, podczas jego odwiedzin w księstwie mazowieckim²⁰. Hipotezę powstania kaplicy w 1484 roku potwierdza wspomniany już dokument Jana z Parzniewa²¹, a także dwa dokumenty poświadczające pożyczki, jakich dokonał od owej kaplicy książę mazowiecki Janusz z września tego roku²². Dodatkowo obecność mansjonarzy musi być równoznaczna z istnieniem miejsca w którym mogliby wypełniać swoje powinności związane z odprawianiem nabożeństw²³. Wszystko to przemawia za istnieniem kaplicy już w początkach kultu. Nie znamy jednakże dokładnej daty wybudowania kościoła murowanego. Według księdza Tadeusza Żebrowskiego konsekracja miała miejsce 12 VIII 1488 roku. Dokonał jej zapewne biskup Piotr z Chodkowa. Przemawiać ma za tym fakt, iż pleban Jan z Parzniewa w swoim dokumencie dla mansjonarzy, z 13 VIII 1488 r. powołuje się na obecność biskupa i innych dostojników kapituły²⁴. Wybudowanie natomiast i oddanie świątyni do użytku należałoby datować na pierwszą połowę tego samego roku. W tym bowiem okresie odnotowany został spór między właścicielami miasta Sieprskimi, a rodem Bobrowskich, o zbudowanie kościoła na terenach tych ostatnich. Konflikt rozstrzygnięto polubownie w marcu 1488 roku, nadając Bobrowskim prawo do tawek i bezpłatnych pogrzebów w kościele parafialnym i NMP²⁵, a ugodę potwierdził biskup Piotr 12 IX w Płocku²⁶. Spór dotyczył już wybudowanego lub będącego na ukończeniu kościoła, należy więc przypuszczać, że został on oddany do użytku już w marcu bądź kwietniu roku 1488.

O mansjonarzach sierpeckich ks. Jaworski pisze dość szeroko²⁷, a poza tym zagadnienie to ma pośrednie znaczenie dla naszych rozważań. Pozostane więc przy nakreśleniu jedynie podstawowego zarysu informacji o kolegium. Mansjonarze byli duchownymi, którzy na czele z prepozytem tworzyli kolegia zwane prepozyturami lub kolegiami mansjonarzy. Do ich zadań należało spełnianie określonych przez fundatora funkcji liturgicznych oraz udział w pracy duszpasterskiej kościoła, przy którym kolegium było fundowane. Mieszkali oni wspólnie i posiadali wspólny majątek, a wielkość kolegium wynosiła najczęściej 4 do 6 osób. Mansjonarze sierpeccy są obecni w kulcie maryjnym już od samego początku. Przytaczane tu już kilkakrotnie dokumenty wskazują wyraźnie, że pojawiają się równoległe z uznaniem objawień za praw-

dziwe i wybudowaniem kaplicy. Jan z Parzniewa w 1488 roku nadał im uposażenie w postaci sześciu placów na gruntach parafialnych, na których sami mieli zbudować swoje domy z prawem ich odsprzedania, po ustąpieniu, lub śmierci, ich spadkobiercy. Jednakże brakowało nadal dokumentu, który jasno precyzowałby prawa i obowiązki plebana, mansjonarzy, oraz patronów kościoła, Sieprskich, a także określił zasady prezentacji na opróżnione mansjonarie. Nadania dla mansjonarzy pojawiają się jeszcze w 1497 r., gdy kościół NMP otrzymuje od Sieprskich dwa łany ziemi, zwolnione od wszelkich obciążeń na rzecz miasta²⁸ oraz w 1504, kiedy Michał biskup margaryteński, sufragan, wikariusz generalny i oficjał płocki biskupa Erazma Ciołka i kanonik katedralny płocki, zatwierdza donację sześciu placów przez Jana z Parzniewa i przyjmuje je pod opiekę kościelną²⁹. Dokument ustalający wzajemne relacje między plebanem, mansjonarzami i Sieprskimi zostaje wystawiony dopiero w roku 1517 przez biskupa Erazma Ciołka. Ustanawia on formalnie kolegium mansjonarzy w Sierpcu, zatwierdzając ich uposażenie w postaci dwóch łanów w mieście i trzech wsi: Gorze i Golejewie w powiecie bielskim i Nową Wieś koło Mławy. Prawo patronatu i prezentacji na mansjonarie zostało zastrzeżone dla Sieprskich i ich potomków. Pleban sierpecki, który dotychczas powoływał mansjonarzy na stanowiska, zachował tytuł prepozyta kościoła NMP i zwierzchnictwo nad kolegium. Ustalono również szczegółowe obowiązki liturgiczne mansjonarzy, oraz uregulowano zasady utraty mansjonarii³⁰. W sprawach nieobjętych dokumentem należało stosować się do statutów kolegium mansjonarskiego w Płocku³¹. Na tym dokumencie w zasadzie należy skończyć ten zarys dziejów sierpeckiej mansjonarii, gdyż późniejsze jej losy nie wchodzi już w obręb tych rozważań, a jak się rzekło, zostały już one opracowane.

Kult maryjny w Sierpcu rozwijał się niezwykle szybko, rosnąc w siłę dzięki rodzącej się tradycji pielgrzymkowej. Świadczą o tym niewątpliwie znaczne dochody, będące udziałem najpierw kaplicy, a potem kościoła NMP. Jak była wcześniej mowa, już w roku 1484 zasób materialny pozwalał na udzielanie pożyczek, co miało miejsce w przypadku księcia Janusza. Napływ środków musiał rzeczywiście być spory, skoro w roku 1487 kapituła w Płocku postanowiła wysłać do Sierpca komisję złożoną z czterech prałatów i kanoników w celu kontroli sum składanych przez pielgrzymów i ich wydatkowania³². Dowodzi to pojawienia się w tym okresie znacznej liczby ofiarodawców, jak również braku przygotowania miejscowego kleru na przyjmowanie i gospodarowanie znaczną ilością środków materialnych, co musiało powodować nadużycia. Pozwala to przypuszczać, że sierpecki kult maryjny powstał raczej nagle, niż drogą powolnej ewolucji. Pojawienie się gwałtownego napływu dochodów pozwoliło na wybudowanie

wanie kościoła w stosunkowo krótkim czasie³³. Paprocki wymienia liczne fundacje na rzecz kościoła NMP, począwszy od nadania księcia Janusza z 1494 roku³⁴. O zasobie materialnym nowo powstałego ośrodka świadczy także choćby samo istnienie przy nim mansjonarskiego kolegium³⁵. Coraz liczniejsze dochody, a także pojawiające się tabliczki wotywno, mające stanowić dziękczynienie za uzdrowienia, rosną wprost proporcjonalnie do rozszerzania się zasięgu kultu. Większość wspomnianych przez Paprockiego tabliczek pochodzi głównie z XVII w., ale autor sam zaznacza, iż wiele wotów opuszcza, niektórych nie potrafi umieścić w czasie. Można więc przypuszczać, że mówi głównie o darach niedawnych sobie, nie wspominając szeregu wcześniejszych. Mówi jednakże o ich pokaźnej liczbie³⁶. Dodać trzeba, że wg wizytacji z lat 1597 i 1598 część wotów została przetopiona³⁷. Nie mamy zatem ścisłych danych określających ich liczbę, ale sam fakt przetopienia pośrednio może świadczyć o ich znacznej ilości, co musi wiązać się z dużym oddziaływaniem kultowego zjawiska w Sierpcu. Paprocki kilkakrotnie podkreśla szeroki zasięg sierpeckiego kultu³⁸. Wymienia też główne ośrodki kultowe w ówczesnej Polsce, wśród których z terenu Mazowsza wzmiankuje tylko o Sierpcu i Czerwińsku³⁹. Należy tu zwrócić uwagę, że czerwiński ośrodek pojawia się dopiero w 1647 roku. Zatem u zarania swoich dziejów, kult maryjny w Sierpcu zyskuje swego rodzaju pierwszeństwo na północnym Mazowszu, w czym można dopatrywać się jego sukcesu.

Przedmiotem kultu w Sierpcu stała się figura Maryi, pochodząca prawdopodobnie z lat 1360–1380⁴⁰. Nie udało się ustalić, kiedy została sprowadzona do kościoła NMP, ale możliwe, że znajdowała się w nim już od początku jego istnienia⁴¹. Podaje to wspomniany już protokół wizytacyjny z 1609 roku, który informuje też, iż statua była przechowywana w zamkniętej skrzyni trzymanej w zakrystii, a wnoszona jedynie w największe święta⁴². Jednakże w omawianym okresie znajdowała się ona najprawdopodobniej w ołtarzu głównym, na co wskazują wcześniejsze protokoły z lat 1597 i 1598⁴³.

Lata późniejsze, nie obejmujące już interesującego nas okresu, to dalszy rozwój sierpeckiego kultu, czego wyrazem jest chociażby samo powstanie dziełka Paprockiego, a pośrednio także lokowanie w 1581 r. nowego miasta, pod nazwą Loretu, które wg autora „łask cudownych...” posiadało pieczęć z wyobrażeniem Maryi⁴⁴. Lokacja ta nie utrzymała się jednak a przyjęto nazwę Nowe Miasto, uważane za część Sierpca⁴⁵. W tym okresie pojawiają się nowe elementy kultowe, jak studzienka z której woda posiadać miała cudowne właściwości lecznicze⁴⁶. Ta forma kultu, początkowo zwalczana przez Kościół jako zabobonna, została uznana w roku 1609⁴⁷. W tych czasach powstaje też zapewne „Pieśń o najświętszej Pannie Sieprskiej”, którą Paprocki w całości przytacza⁴⁸. Ważnym elementem organizacyjnym jest sprowadzenie do kościoła NMP w roku 1625 benedyktynek, które z przerwami w XIX i XX w., pozostają tam do dziś.

Sierpecki kult maryjny już od swego początku odgrywał dużą rolę w życiu miasta i regionu. Warto zwrócić uwagę, iż w jego wypadku to przekonanie ogółu mieszkańców o objawieniu stało się katalizatorem zjawiska, a nie odwrotnie, to miejscu kultowemu niejako „dorobiono” legendę. Przez to kult maryjny w Sierpcu tkwi głęboko w świecie wyobrażeń człowieka późnego średniowiecza, jakkolwiek jego zasadniczy rozwój należy już do innej epoki. Sierpecki system wierzeń stanowi więc swego rodzaju spoiwo mentalności tych dwóch okresów.

Zadaniem niniejszej pracy było przedstawienie zarysu początków kultu maryjnego w Sierpcu i zaznaczenie jego roli jako zagadnienia badawczego. Realizując te zamierzenia udało się, wychodząc od przeglądu podstawowej literatury, ukazać narodziny i rozwój kultu wraz z jego formami organizacyjnymi. Warto by badania w tym zakresie nadal się rozwijały. Interesujące wydaje się, wzmiankowane już w pracy Szymańskiego, zanalizowanie maryjnego kultu w Sierpcu jako przeciwwagi dla reformacji⁴⁹, co należy już jednak do innej rzeczywistości historycznej.

Przypisy

¹ *Dzieje Sierpca i ziemi sierpeckiej*, pod red. M. Chudzyńskiego, Sierpc 2003.

² S. Szymański, *Mazowiecki ośrodek dewocyjny w pierwszej połowie XVII wieku w Sierpcu*, „Rocznik Mazowiecki”, t. VIII, 1984, s. 217–234.

³ R. Jaworski, *Kościół Matki Bożej i kolegium mansjonarzy w Sierpcu w latach 1483–1625*, Lublin 1978 (maszynopis); w pracy niniejszej przyjęto następujący sposób odwołań w przypisach: podaje się numer rozdziału, a następnie podrozdziału.

⁴ Ł. Paprocki, *Łaski cudowne przy kościele sieprskim*, Warszawa 1652 (edycja: pod red. Z. Dumowskiego, Sierpc 2004; wszystkie odwołania w pracy dotyczą tej właśnie edycji).

⁵ *Ibidem*, s. 62–63.

⁶ *Ibidem*, s. 134–135; Jeszcze dwukrotnie, w 1647 i 1650 Paprocki znajdował się w trudnym stanie zdrowia, a wyzdrowienie w obu przypadkach przypisuje również działaniom Matki Bożej:

s. 146–149.

⁷ Trzy biogramy, opr. T. Żebrowski, w: Ł. Paprocki, op. cit., s. 20–23.

⁸ Ł. Paprocki, op. cit., s. 120–121: „... ludzie biorą obfite duszne i cielesne pomocy dość częste i wielkie, które albo prostota ludzi wspomozonych upaśta, albo niedostatek Pisarzów w zapomnieniu zostawił...”.

⁹ *Ibidem*, s. 54–55: „... łaski Cudowne przy Kościele Sieprskim krótko spisane, a z starych listów na pergaminach, i z ksiąg przy tym Kościele będących zebrane...”; s. 74–75: „... Bogarodzica nowym zjawieniem swoim, o którym taka zdawna wiadomość z starych listów na pergaminie i z ksiąg przy tym Kościele będących...”; s. 86–87: „...jako to wszystko dawne przy tym Kościele chowane Przywileje wyraźne, i autentyczne (tekst łac.) po dziś dzień pokazują...”; s. 96–97: „Wszystkich tych Fundacyj wieczne obowiązki (tekst łac.) i porządek spisany dla lepszej pamięci, aby im się dosyć działo, w Zakrystie Sieprskiej jest publicznie

- (tekst łac.) zawieszony.”
- ¹⁰ Odnaleziony dokument, w: Ł. Paprocki, op. cit., s. 15: „Objawienia mające początek swój w roku 1483 są opisane na tablicy, która przechowywana jest w zakrystii, na której także są zapisane cuda mające miejsce przy tym wizerunku. Obok ołtarza, na którym zwykle wystawia się rzeźbę, są zawieszony niektóre tabliczki wotywny.” – tłumaczenie z łaciny: T. Żebrowski.
- ¹¹ M. M. Grzybowski, *Materiały do dziejów Ziemi Płockiej*, cz. 1, *Dekanat bieżuński i sierpecki*, Płock 1981, s. 85.
- ¹² Paprocki podaje 64 przypadki cudownych uzdrowień, z których większość staje się krótkimi biogramami beneficjentów łask, co pozwala prześledzić strukturę społeczną: Ł. Paprocki, op. cit., s. 118–149.
- ¹³ Nazwa miasta występuje w dziejach w kilku formach: Sęprch, Scheprcz, Szyeprcz, Sieprcz, Syeprcz; T. Żebrowski, *Sierpc w średniowieczu i XVI wieku*, [w:] *Dzieje Sierpca...*, s. 83.
- ¹⁴ Ibidem, s. 83–123.
- ¹⁵ Ł. Paprocki, op. cit., s. 74–77: „Przy Farze miasta Sieprskiego (...) mieszkał Kleryk na imię Andrzej, rodem z Sierpca: ten gdy zachwyconej morowej zarazy zbywał na wolniejszym powietrzu za miastem w polu, na górce, gdzie teraz Kościół i Nowemiasło, które się pieczętuje Najświętszą Panną, obaczył zdumiałej piękności niezwykłą Pannę: ta spytana coby zaccz była i coby pod ten czas tak niebeśpieczny w polu czyniła, odpowiedziała: Jestem Rodzicielka Zbawiciela wszytkiego świata, która mam litość nad upadkiem grzesznych i utrapionych ludzi: a przeto rozkazuje tobie, abyś szedł i opowiedział Duchownym i Świeckim tego Miasta Przełożonym, aby ku czci mojej tu nieodwłocznie Kościół był zbudowany, jeżeli chcą, aby to powietrze ustało. Dość uczynił rozkazowi posłuszny młodzieniec, ale Przełożeni miasta, lubo mu wiary nie dając, lubo się na wyższą zwierzchność oglądając, zjawienia tego zaniechali...”
- ¹⁶ Ibidem, s. 78–81.
- ¹⁷ R. Jaworski, op. cit., rozdz. II, §1.
- ¹⁸ T. Żebrowski, *Kościół sierpecki*, [w:] *Dzieje Sierpca...*, s. 135.
- ¹⁹ *Wybór dokumentów miasta Sierpca z końca XV–XVI wieku*, zebrane przez ks. T. Żebrowskiego, [w:] *Dzieje Sierpca...*, s. 717.
- ²⁰ Ł. Paprocki, op. cit., s. 76–77.
- ²¹ W dokumencie czytamy: „...wymierzamy i zapisujemy w pobliżu kościoła, albo w kaplicy wspomnianego objawienia w dobach naszego kościoła parafialnego.” – tłum. T. Żebrowskiego.
- ²² *Wybór dokumentów...*, s. 713.
- ²³ R. Jaworski, op. cit., rozdz. II, §1.
- ²⁴ T. Żebrowski, *Kościół...*, s. 136–137.
- ²⁵ *Wybór dokumentów...*, s. 714.
- ²⁶ Ibidem, s. 715.
- ²⁷ R. Jaworski, op. cit., rozdz. III.
- ²⁸ *Wybór dokumentów...*, s. 719.
- ²⁹ Ibidem, s. 720.
- ³⁰ R. Jaworski, op. cit., rozdz. III: „Mansjonarze mieli obowiązek śpiewać codziennie mszę o Matce Bożej: w dni powszednie, poza sobotą, o Wniebowzięciu NMP, w sobotę „Salve Sancta Parens”, w niedzielę zaś i w święta według formularza danego dnia, zgodnie z kalendarzem kościoła parafialnego. Drugim ich obowiązkiem było śpiewać codziennie godziny kanoniczne. W odpowiedniej porze, siedząc na swoich miejscach, mieli melodyjnie, zgodnie i pobożnie śpiewać psalmy. Ordynacja zobowiązywała mansjonarzy do stałej i osobistej rezydencji. Dlatego pod groźbą utraty mansjonarii mieli zabronione przyjmować inne beneficja. Jeśli któryś z mansjonarzy musiał oddalić się na jakiś czas, miał obowiązek prosić o zgodę dwóch starszych współkolegów. Jeśli zaś bez uzyskania ich zgody byłby nieobecny ponad miesiąc, tym samym tracił prawo do mansjonarii, a patronowie mogli na jego miejsce prezentować innego. Podobnie tracił prawo do mansjonarii ten, kto upomniany za występki, nie wykazał poprawy w czasie określonym przez biskupa”.
- ³¹ *Wybór dokumentów...*, s. 722.
- ³² T. Żebrowski, *Kościół...*, s. 143, przyp. 55.
- ³³ Ł. Paprocki, op. cit., 84–85: „... dla uproszenia potrzebnych dobrodziejstw miejsce to święte, nie tylko modlitwami i ofiarami czcząc, ale też ślubnymi tabliczkami zdobiąc i hojnymi jałmużnami nadając, z których potem nie mały i ozdobny Kościół zmurowano...”
- ³⁴ Ibidem, s. 84–85: „...Janusz Xiążę Mazowieckie w Roku Pańskim 1494 Kościołowi Sieprskiemu Najświętszej Panny na dobach swych Xiążęcych na Biały Dziarnowie i na Przewozie Płockim trzy tysiące zamiast czynszu (tekst łac.) zapisał. Tenże Wójtostwo w Nowejmsi w Powiecie Mławskim do tegoż Kościoła przyłączył.”
- ³⁵ R. Jaworski, op. cit., rozdz. III, § 1.
- ³⁶ Ł. Paprocki, op. cit., s. 154–181.
- ³⁷ S. Szymański, op. cit., s. 222.
- ³⁸ Ł. Paprocki, op. cit., s. 72–73, 84–85.
- ³⁹ Ibidem, s. 64–73: Paprocki wymienia, poza sierpeckim, m. in. podobny do niego kult w Skępem odległym od Sierpca zaledwie o 25 km, gdzie także przekonanie o prywatnym objawieniu w 1495 roku stało się początkiem kultu figury Maryi.
- ⁴⁰ I. Galicka, H. Sygietyńska, *Powiat sierpecki*, Katalog zabytków sztuki w Polsce, t. X, 1971, s. 23.
- ⁴¹ M. M. Grzybowski, *Obiekty sakralne Sierpca*, [w:] *Dzieje Sierpca...*, s. 653–654.
- ⁴² Odnaleziony dokument..., s. 15.
- ⁴³ R. Jaworski, op. cit., rozdz. IV, § 1.
- ⁴⁴ Ł. Paprocki, op. cit., s. 74–75.
- ⁴⁵ T. Żebrowski, *Sierpc w średniowieczu...*, s. 95.
- ⁴⁶ Ł. Paprocki, op. cit., s. 180–187.
- ⁴⁷ R. Jaworski, op. cit., rozdz. IV, § 2.
- ⁴⁸ Ł. Paprocki, op. cit., s. 190–193.
- ⁴⁹ S. Szymański, op. cit., s. 225.

BIRTH AND EVOLUTION OF THE CULT OF VIRGIN MARY IN SIERPC IN THE 2ND HALF OF THE 15TH AND AT THE BEGINNING OF THE 16TH CENTURY

Summary

This article is devoted to an issue of the cult of Saint Mary the Virgin in the late medieval Sierpc. Article presents literature and main source called Łaski cudowne przy kościele sieprskim wrote in 1652. Author attempt to show the birth and evolution of this cult in first decades of existence. An important question is building the church of Saint Mary the Virgin and faith in extraordinary events, including miraculous healings.